

Filosofie/ filozofie

se skládá ze dvou řeckých slov – „filein“ = milovat a „sophie“ = moudrost (vědění jak žít – jak obstat v tomto světě). Filosofie je především přemýšlením, které zahrnuje kladení otázek a hledání odpovědi na ně.

Důvody ke vzniku filosofie Člověk chtěl ve světě uspět, prosadit se, najít si prostor pro způsob svého „zachování se“. Východiskem k úspěchu ve světě je pro člověka jeho vlastní rozum, schopnost myslet, schopnost tázat se. Základní otázkou člověka se tedy stal člověk sám a jeho osvědčení se ve světě – vznikla životní potřeba se ve světě orientovat; základní způsoby orientace ve světě jsou dva: **mýtus** -stavi se na základě příkazů a zákazů, vychází z každodenní skutečnosti, předkládá člověku „hotovou“ moudrost, znalost vztahující se k životu; je více protkan emocemi; nevytváří reflexi činů. **filosofie** – překonává každodennost; pátrá po základech, důvodech; předpokládá údiv, pochybování a nejistotu. Začínáme se ptát: Jaký to má všechno smysl? Co to a to znamená? Proč vůbec něco je? Jaký je svět ve skutečnosti? Filosofie je tedy spjata se zpochybňováním a prověřováním, ve snaze vidět věci jak jednotlivě, tak v celku; zabývá se jak samotným člověkem, tak jeho působením ve světě, jehož jsme součástí. Filosofie zkoumá pravdu.

Pravda mýtická a filosofická – pravda mýtu – sdělována skrze vyprávění, každý ji může přijmout a pochopit tím, že v ni věří, avšak neodkrývá povahu věci – její zákon a důvod – **pravda filosofická** – jde vlastně o odkrývání toho, co našemu poznání bylo zakryto; řecky se pravda řečne – „alétheia“ – nezakrytost, odkrytost

Staří Řekové vždy k poznávání pravdy předpokládali sebezdokonalování člověka; kdo chce poznat pravdu, musí nejprve „poznat sám sebe“; tento požadavek platí dodnes. Rozvoj filosofie nastal ve starém Řecku díky přeměně způsobu obživy – začalo převládat řemeslo a obchod nad zemědělstvím, což vedlo lidi více k experimentování, vynalézavosti, promyšlení budoucnosti. Lidé začali mít více času, začali se více zdokonalovat a vzdělávat, rozvíjel se teoretický život, došlo k zásadnímu oddělení filosofie a mýtu. Oproti řecké (později západní) filosofii v Orientu nedošlo ke striktnímu oddělení filosofie, jako kritického přemýšlení, a mýtu – orientální moudrost bývá vyjadřována obraznou a poetickou formou, často také splývá s náboženstvím. Orient si uchoval schopnost vnímat svět a člověka v celku a v souvislostech.

Dělení filosofie 1. **Základní třídění disciplín**: nejprve všechny poznatky ohledně světa a života v něm byly řazeny obecně do filosofie; později se začala zvyšovat nutnost začít je třídit a rozdělovat. Rozdělení filosofie bylo různé: filosofie bylo roztržena na – **fyziku** („physis“ = přírodní), etiku, logiku. Podle Aristotela – první filosofie – týkající se nejzákladnějších problémů a příčin jsoucna – a druhá filosofie – zahrnující **přírodní vědy**. Podle spisů – fyzika a **metafyzika** (viz **část ontologie**).

2. **Filosofické nauky** vycházejí ze tří základních otázek, které si filosofie klade

teoretická filosofie – zabývá se nejobecnějšími filosofickými otázkami světa a člověka

- ontologie – obecně nauka o bytí – Co to znamená „být“? Jaká je povaha světa, věci, člověka?
- gnoseologie – teorie poznání – Jak poznáváme? Co je poznání? Jak je možné něco poznat?

filosofická antropologie – obecně nauka o člověku – Kdo je to člověk? Jaké je jeho postavení ve světě? Jaké jsou jeho cíle? **praktická filosofie** – otázky týkající se „umění žít“

- etika – teorie lidské mravnosti, nauka o lidském chování z hlediska dobra a zla
- poietika – nauka o lidské tvořivosti; zahrnuje např. estetiku a filosofii techniky

Mezi filosofické disciplíny – vznikly vždy, když došlo k oddělení nové vědy od filosofie (např. při oddělení etiky vznikla morální filosofie zabývající se otázkou „Co je dobro?“). Dějiny filosofie – obsahují všechny oblasti teoretické filosofie – ontologii, gnoseologii a filosofickou antropologii v pohledu významných filosofů a filosofických směrů.

Hlavní filosofické disciplíny

1. **Ontologie** je filosofická nauka o „bytí“; název vznikl z řeckého slova „on“, 2. pád „ontos“ = jsoucí, to co jest

- Každá věc, vlastnost, činnost nějak existuje – jest – je jsoucnem; vše různě existuje, společně mají to, že jsou. Co umožňuje, že věci jsou? – Tím umožňujícím existenci je „bytí“. Bytí je základem – substancí – i příčinou všech jsooucn (věci); ono bytí je pro každého něčím jiným, někdo za ním vidí Boha, jiný ideu nebo základní pralátku. Bytí se nám ukazuje v jsooucnech, protože jednotlivá jsooucn se nám nějak „jeví“ (jeví se našim smyslům); bytí je však pro nás nepřístupné – zůstává skryto za jevy. Bytí si nemůžeme nijak přestavit, nemá tvar a tudíž ho nemůžeme ani nijak konkrétně popsat. Pro ontologii se také používá výraz metafyzika; pojem vznikl na základě uspořádání Aristotelových spisů v Alexandrijské knihovně – ontologické spisy bez jednotného názvu byly řazeny za spisy fyzikálními (přírodními) – tedy za fyzikou („meta ta fysika“); později získala metafyzika i hlubší význam – zkoumá to, co je „za fyzikou“ – za smysly postižitelnými jsooucn. Ve svém dlouhém vývoji bývala často metafyzika (ontologie) chápána jako strnulé rozebírání světa do nejmenších detailů. Oproti tomu se tedy vyvinula dialektika – vidění světa v souvislostech, v celku a ve vývoji. Jedním z problémů, které ontologie řeší je odpověď na otázku – *Kolik je bytných principů?*

- **monisté** – v základu světa je jediný princip; povaha tohoto principu může být různá

a. **materialisté** – základem světa je hmota (př. marxismus)

b. **idealisté** – základní a určující prvek tvoří idea, myšlenka nebo božský princip

1. **objektivní idealisté** – duchovní základ světa existuje nezávisle na nás, našich myšlenkách a našem prožívání (př. Platón, Hegel)
2. **subjektivní idealisté** – bytí je odvozeno z našeho vědomí, naše vědomí formuje realitu (př. Berkeley)

dualismus – základ světa je tvořen dvěma neslučitelnými a na sebe nepřevoditelnými principy (př. Aristoteles, Descartes)

pluralismus – existuje více bytných principů (př. Leibnitz)

Další otázky, která člení filosofii – *Je jsooucn schopno přeměn a vývoje? Je předem předurčeno a má cíl?*

- **teleologie** – jsooucn vznikají pro svůj konkrétní cíl, budoucnost je předurčen
- **determinismus** – z každé příčiny lze odvodit následek, vše je podmíněno
- **indeterminismus** – vývoj předchozím stavem podmíněn není a děje se náhodou
- Je bytí v jednotlivých jsooucnech přímo obsaženo nebo existuje mimo ně?
 - **imanentní** – bytí je v jsooucnech přímo obsaženo, je světu imanentní (př. Aristoteles)
 - **transcendentní** – bytí je od jsooucne odlišeno – svět překračuje, je světu transcendentní (př. Platón, křesťanská filosofie)
- k dalším otázkám patří povaha prostoru a času

2. Gnoseologie je část filosofie zabývající se zákonitostmi lidského poznání; řecky „gnósis“ = poznání; jiný výraz „noetika“ = myšlení, poznání. Řeší otázky – Kdy je poznání možné? Jak jsou věci poznatelné? Jaký je vztah poznání k realitě?

- epistemologie – problematika vědeckého poznání + logika – nauka o správném usuzování

V poznávacím procesu rozlišujeme: subjekt (poznávající, nositelem poznání) a objekt (poznávané, co je poznáváno). Oboji se během procesu poznání může měnit. Poznání může být:

smyslové poznání – skrze naše smysly vnímáme konkrétní jevy

rozumové poznání (racionální) – pracuje s pojmy v oblasti abstrakce

- Jaká je možnost poznatelnosti světa? Jaké jsou schopnosti našeho poznání?

- naivní realismus – věci jsou takové, jaké je vidíme
- skepticismus – pochybování, prověřuje naše schopnosti poznávat
- agnosticismus – objektivní poznání není možné

základní dělení způsobu poznání je: **empirismus** – poznáváme ze zkušenosti (př. Locke)

racionalismus – principy a zásady poznání jsou našemu rozumu vrozené (př. Descartes)

Cílem poznání je dosažení pravdy bytí, Absolutní pravda – pravda se nám nikdy nedává celá.

Relativní pravda – pravda se vždy ukazuje z nějakého úhlu, z části.

Filosofická antropologie se zabývá člověkem celkově, jeho základní charakteristikou a vymezuje jeho postavení ve světě. Zahrnuje lidskou kulturu a vztahy člověka s přírodou, s prostředím, s dalšími lidmi.

3. Etika - jako teorie mravnosti a morálky vznikl název z řečtiny „ethos“ = mrav > teorie morálky. Předmětem etiky jsou mravní jevy, jejich vznik a vývoj v minulosti, současný stav a další vývojové tendence. Řeší především problém mravního dobra. Hledá podstatu mravních norem a snaží se odpovědět na základní problémy morálky. Mravnost jako celek zahrnuje:

- mravní jednání > chování, zvyky jednotlivců i skupin = objektivní stránka mravních jevů
- mravní vědomí > citění a přesvědčení = subjektivní stránka mravních jevů
- mravní cíle > ideje, kodexy mravních hodnot a norem = teoretická stránka mravních jevů

Mravní jevy existovaly dříve než nauka o nich. Mravní principy se na počátku lidských dějin soustřeďovaly především na zvyky, na prakticky potřebné a účinné normy chování. Šlo spíše o objektivní potřeby uvnitř společnosti než o subjektivní potřeby jednotlivce. Vznik těchto norem vyplýval ze vzájemné závislosti lidí, z jejich odkázanosti jednoho na druhého. Významnou roli ve vštěpování mravních norem mají rodiče, učitelé, kamarádi, veřejní činitelé, literatura, film, lidová moudrost (pohádky...). Vliv na utváření morálky má náboženství a filozofie. V celém dlouhodobém vývoji etiky můžeme sledovat tyto základní problémy:

- vztah mezi tím, co je a co má být
- vztah mezi individuálním a společenským zájmem
- výběr mezi dobrem a zlem

Dobro a zlo-dobro a zlo je polární dvojice dvou nejvyšších a nejobecnějších kategorií etiky. Jimi lze vyjádřit morální hodnocení sociálních jevů i jednajících jednotlivců ve všech dobách a ve všech situacích

1. dobro - Dobro je v nejobecnějším smyslu slova to, co hodnotící subjekt hodnotí na jiném subjektu jako prospěšné a užitečné. V Kantově teorii je dobro to, co odpovídá příkazům morálního zákona vloženého do každé rozumné bytosti a nezávislého na tom, v jakých podmínkách člověk žije, a na okolnostech, do nichž se dostává. Dobro je shoda myšlení a jednání v první řadě se svědomím, ale také s přirozeným a mravním řádem. Tíhnutí k dobru je nejvlastnější podstatou lidského života.

2. zlo- zlo je něco, co škodí, co zraňuje, co nemá význam, co je nesmysl. Zlo rozlišujeme na:

- a. zlo metafyzické › základní otázka po jeho podstatě; odpověď – zlo jako nějaká podstata vlastně neexistuje; to co my vnímáme jako zlo, je nedostatek dobra nebo jeho upnutí nesprávným směrem
- b. zlo fyzické › katastrofy, nemoci, války, násilí a podobně
- c. zlo mravní › v lidské svobodě; člověk, který ví o svých povinnostech, závazcích vůči druhému i o mravním zákoně ve svém nitru a vědomě jedná proti nim a proti svému svědomí, jedná mravně zle; takové jednání narušuje vztahy a i samotné lidství jednjícího, který se tak sám stává zlým

Bolest je zvláštní kategorií – poprvé ji většinou hodnotíme jako něco zlého, špatného, ale pravdou je, že bolest je pozitivní.

Bolest varuje před zlem – nemocí, nebo pomáhá k prohloubení, očištění a změně života

- **Svoboda a mravní jednání** - člověk má lidskou svobodu – jsme schopni se svobodně rozhodovat, ale zároveň jsme pod určitými vlivy – biologickými, společenskými, osobními. Svoboda je jedním z nejcharakterističtějších rysů lidské existence. Díky svobodě se rozhodujeme a za své jednání jsme plně zodpovědní. Svobodu lze rozdělit na:
 - a. vnitřní – tu nemůže postihnout žádné vnější omezení
 - b. vnější – týká se spíše vnějších podmínek života a může být právně (trest) nebo neprávě (totalitní stát) omezena

Svědomí Svědomí je schopnost člověka posoudit jednání z více zorných úhlů; největší význam má úhel náboženský. Svědomí hraje roli v našem rozhodování. Pomáhá nám v orientaci v životě – vede nás k mravnímu dobru. Svědomí je dáno každému člověku a je potřeba ho během života formovat. Na formování má vliv naše rodina, přátelé, škola, náboženství. Pokud člověk nejedná podle svého svědomí – svědomí otupuje, degeneruje a s ním i celá mravnost v člověku.

Mravní zákon Mravní zákon – by nám měl ukazovat na to, co má být dobré, co máme konat jako mravně dobré. Do problematiky mravního zákona se promítají náboženské motivy a citění. Přirozený mravní zákon = nejobecnější a neměnné etické normy, jež vycházejí ze samé podstaty lidství (lidské přirozenosti); tvoří jej závazné mravní zásady společné všem lidem. Je zakódován v lidském bytí a jasně ukazuje, co konat a čeho se varovat. Jeho nejobecnější výzvy jsou „Čiň dobro, varuj se zla!“, „Jednej podle svědomí!“, „Jednej s ostatními jako sobě rovnými!“ Zkušenost a nároky tohoto zákona jsou formulovány např. v desateru, 10 buddhistických ctností, Kantův kategorický imperativ, lidská práva a svobody. Rýsuji se v nich některé obecné principy: úcta k lidské osobě a uznání lidské důstojnosti, respekt k autonomii a svobodě druhého, princip spravedlnosti, princip solidarity, princip ekologické odpovědnosti za Zemi. Logikou přirozeného zákona je odklon od egoismu a příklon k druhému člověku.

Přehled směrů etiky 1. individuální etiky rozlišení podle Kanta

- a. autonomní etika – vychází vnitřní svobody a odpovědnosti jedince
 - b. heteronomní etika – předpokládá, že mravní zásady mají svůj zdroj mimo lidský svět, a že jsou lidem dány nezávisle na jejich zájmech a společenských cílech
 - c. instinktivní (uzavřená) – etika naplňující stále stejné základní lidské instinkty – lidské jednání se moc nemění
 - d. intuitivní (otevřená) – společnost i člověk se mění – proměny jednání; hledání nových cest, kdy každý nový krok je krokem do neznáma › proto musí být něco, co nás vede – intuice
- 2. rozdělení podle Abélarda
 - a. intencionalistické – základem všeho je směřování a záměr jednání – intence; rozhodujeme se dle hodnocení záměru; vše s dobrým záměrem může být považováno zadobré
 - b. opusové („opus“ = dílo) – vše je určeno podle výsledku jednání; ale člověk nikdy neví, jak to dopadne, pokud to neudělá
 - dělení podle volby
 - a. kontextuální – zkoumání volby
 - b. konsekvencionální – volba sama je činěna s předjímáním následků
 - c. utilitaristické – hledají zájmové příčiny mravního chování; jednat mravně je v zájmu člověka – je to pro něj užitečné
 - d. deontologické – základem mravního jednání nesmí být zájem – došlo by pak k uspokojení zájmu a ne mravního dobra
 - e. absolutistické – snaha stanovit základní normativní etiku – absolutní normy
 - f. relativistické – vše je vázáno na určitou osobu, čin, kontext, jednání, vědění – bez toho nemůžeme hodnotit na mravně nebo nemravně